

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Крапивний І. В., Нілова Н. М

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ПЛАНИ
СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З КУРСУ "ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ"
(ПОЛІТЕКОНОМІЯ)
РОЗДІЛ І "ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА"
*для студентів 1-го курсу факультету економіки і
менеджменту денної форми навчання***

СУМИ ВИД-ВО СУМДУ 2004

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Сучасне суспільство перебуває на етапі реформування економічної системи. Ця ситуація вимагає поглибленого вивчення особливостей економічного розвитку. Курс “Економічна теорія” (“Політична економія”) є фундаментальною наукою, яка дозволяє пізнати закони і закономірності функціонування підприємств та економіки в цілому в умовах обмежених виробничих ресурсів і постійно зростаючих потреб людей.

Мета викладання курсу – комплексне вивчення економічних відносин як форми суспільного виробництва, ґрунтовне пізнання проблем ефективного та оптимального використання суспільством обмежених виробничих ресурсів і шляхів досягнення сталого економічного розвитку для задоволення невпинно зростаючих потреб людей.

Завдання дисципліни – науково обґрунтувати загальні основи економічного життя суспільства: розкрити закономірності розвитку суспільного виробництва; з'ясувати механізм дії економічних законів і механізм використання їх людьми у процесі господарської діяльності; визначити суттєві риси функціонування основних соціально-економічних систем та напрямки їх еволюції; з'ясувати роль економічної теорії у розробленні шляхів трансформації соціально-орієнтованої ринкової економіки в умовах формування глобальної економіки знань.

Тому вивчення цього предмета студентами факультету економіки та менеджменту є необхідною і дуже важливою основою формування високоосвіченого фахівця сучасного типу, освоєння системи інших, більш конкретних економічних дисциплін.

Мета розроблення *нашого курсу* – допомогти

студентам оволодіти головними принципами і багатим арсеналом методів сучасної економічної науки для подальшого ефективного використання отриманих знань при вирішенні різноманітних проблем соціально-економічного життя суспільства.

Виходячи з цього, одним з найважливіших завдань є дослідження сучасних проблем економіки України. Особливості сучасного її стану полягають у тому, що ринкові перетворення в нашій країні здійснюються одночасно з інтеграцією національної економіки в світове господарство та інформатизацією суспільства, яка в сучасних умовах проходить шляхом розвитку інформаційної інфраструктури на всіх стадіях процесу суспільного відтворення. Необхідно також знати особливості сучасного етапу світового розвитку, який характеризується тенденціями утвердження неоіндустріального суспільства. Тому ці проблеми вводяться в курс як одні з найважливіших при вивченні економічної теорії.

Програма курсу орієнтована на засвоєння студентами методології пізнання економічних явищ і процесів, вивчення законів, закономірностей, рушійних сил розвитку суспільного виробництва, суттєвих рис і форм існування економічних відносин.

У результаті вивчення курсу економічної теорії студенти повинні *знати*: економічні категорії, поняття в межах програми курсу, а також загальні основи економічного життя суспільства і закономірності його розвитку; суттєві риси основних соціально-економічних систем та напрямки їх еволюції; закономірності функціонування ринкової економіки; загальні риси глобальної економіки, тенденції формування інформаційного суспільства та економіки знань.

Студенти повинні *вміти*: давати обґрунтовану

характеристику і аналізувати економічні явища і процеси, оперуючи економічними категоріями і поняттями.

Плани семінарських занять побудовані таким чином, щоб забезпечити ґрунтовну теоретичну підготовку студентів з економічної теорії, націлити їх на творче пізнання законів і категорій цієї науки, закономірностей функціонування й розвитку сучасного суспільного виробництва, способів і методів вирішення корінних проблем виробництва товарів і послуг, їх розподілу, обміну та споживання.

Передбачається також самостійне вивчення студентами окремих тем та питань даної дисципліни, тому що на семінарські заняття відведено менше годин, ніж на лекції. Особливого значення набуває самостійна робота кожного студента з вивчення тенденцій розвитку глобальної економіки, сучасних напрямків економічної науки та інших проблем, що вивчаються в курсі економічної теорії.

Методичні рекомендації по підготовці до семінарських занять не дають конкретних відповідей на ті чи інші питання і на перший погляд здаються складними. Щоб зрозуміти логіку конкретної теми, суть того чи іншого питання необхідно дати відповіді на питання модульного контролю. У підготовці до занять студентам допоможуть також теми курсових робіт, які приводяться в по кожній темі.

Бажаючи поглибити пізнання основних проблем курсу з використанням англомовних джерел можуть знайти в кожній темі такі джерела та основні терміни і питання англійською мовою.

Матеріал для поглибленого вивчення проблем, що наводиться до кожної теми, може бути також використаний студентами спеціальності “Переклад” під час вивчення курсу ОЕТ.

Для полегшення вивчення проблем, які виносяться

на семінарські заняття або вивчаються самостійно, до кожної теми наводиться необхідний перелік навчальної і наукової літератури, що є в університетській бібліотеці та читальному залі кафедри економічної теорії.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Тематичний план розділу

Номер по порядку	Назва теми	В годинах	
		Лекції	Семінари
1	Предмет і метод економічної теорії	4	4
2	Моделі і концепції економічного розвитку	4	4
3	Економічна система суспільства та особливості розвитку перехідних економік	4	4
4	Суспільне виробництво: сутність, структура, ефективність	4	4
	Всього	16	16

ТЕМА 1 ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Зміст теми

Загальне уявлення про значення і стан економічної теорії в сучасному світі.

Виникнення й основні етапи розвитку економічної теорії. Сучасні напрямки економічної теорії.

Еволюція поглядів на предмет економічної теорії. Предмет сучасної економічної теорії.

Методи пізнання економічних процесів.

Функції економічної теорії. Взаємозв'язок економічної теорії та економічної політики.

Економіка – це особлива сфера суспільного життя зі своїми законами, проблемами і протиріччями. Стан і рівень економічної науки визначається тим, яким чином і які суспільні проблеми вирішуються за її допомогою.

Значення економічної науки визначається як фундаментальними, так і повсякденними проблемами, з якими стикається кожна людина. Деякі з них зрозумілі без будь-яких пояснень. Інші здаються тільки на перший погляд простими, але більш детальний аналіз показує, що для їх правильного розуміння і вирішення необхідні спеціальні економічні знання.

Проблема пізнання економічних явищ і процесів ускладнюється сучасними темпами розвитку економічного життя суспільства, яке ставить перед людством все більше і більше складних проблем. Сучасні зміни в світовій економіці проходять шляхом її глобалізації, в зв'язку з чим в економічній літературі виникає поняття “нова економіка”. Студентам необхідно знати ці нові для України проблеми.

При визначенні предмета економічної теорії необхідно знати, що всі школи розглядають її як суспільну

науку, пов'язану перш за все з виробництвом та розподілом матеріальних благ. Відмінності у визначенні предмета економічної теорії залежать від того, яку проблему ті чи інші дослідники розглядають як головну під час вивчення економіки.

Виходячи з того, що в подальшому студенти будуть вивчати дисципліну “Історія економічних вчень”, у даній темі основну увагу необхідно звернути на особливості еволюції економічної думки і сучасний її стан. Важливо ознайомитися з так званою “новою економічною теорією”. Головне ж при вивченні цих проблем - щоб студенти опанували необхідним набором економічних концепцій, які допомогли б їм мислити більш чітко і послідовно в широкому діапазоні безлічі суспільних проблем.

Студенти також повинні оволодіти основними принципами і багатим арсеналом методів сучасної економічної науки, зрозуміти важливість функцій економічної теорії для подальшого ефективного використання отриманих знань при вирішенні різноманітних проблем економічного життя суспільства.

Основні поняття і терміни

Абстракція, аналіз, дедукція, еволюційна теорія, економічна теорія знань та пізнання, економіка, економікс, економічна політика, глобалізація, індукція, інноваційна теорія, інформаційна теорія, інституціональна теорія, інформаційне суспільство, кейнсіанство, класична англійська політична економія, маржиналізм, марксистська політична економія, меркантилізм, макроекономіка, метод, мікроекономіка, монетаризм, неокласична економічна теорія, нова економіка, нова теорія зростання, нормативний аналіз, позитивний аналіз, практика, предмет економічної теорії, припущення “коли інші умови незмінні”, регіональна економічна теорія, синтез, сучасна економічна теорія, теорія, теорія мереж, фізіократи.

Питання модульного контролю

- 1 Охарактеризуйте сучасний стан та покажіть значення економічної теорії в житті суспільства.
- 2 Розкрийте поняття “нова економіка”.
- 3 Дайте коротку характеристику економічної теорії меркантилізму.
- 4 Покажіть відмінність економічної теорії фізіократів від теорії меркантилістів.
- 5 Охарактеризуйте внесок англійських вчених У.Петті, А.Сміта та Д.Рікардо в розвиток економічної науки.
- 6 У чому суть і особливості марксистського напрямку в економічній теорії?
- 7 Покажіть відмінність кейнсіанства від марксистської та неокласичної теорій.
- 8 У чому відмінність економічної теорії від природничих наук?
- 9 Що вивчає політична економія?
- 10 Покажіть особливості предмета дослідження сучасної неокласичної економічної теорії.
- 11 Покажіть особливості предмета дослідження представниками інституціонально-соціологічного напрямку.
- 12 Дайте визначення “новій економічній теорії” та покажіть основні напрямки, що входять до неї.
- 13 Що вивчає макроекономіка і мікроекономіка?
- 14 Що собою являє наукова абстракція як засіб пізнання в економічній теорії?
- 15 Покажіть особливості процесу індукції та дедукції в економічних дослідженнях.
- 16 Покажіть відмінність позитивного та нормативного аналізу.
- 17 Розкрийте функції політичної економії.
- 18 Покажіть взаємозв’язок економічної теорії та економічної політики.

Матеріал для поглибленого вивчення проблем

Introduced terms

Allocation, behavioural economics, choice, economic laws, economic man, economic policy, economics, economics of innovation, economics of knowledge and learning, economics of networks, economy, evolutionary economics, experimental economics, functions of economics, globalisation, hypothesis testing, information economics, innovation economics, institutional economics, limited resources, macroeconomics, microeconomics, marxist political economy, methods of economic analysis, neoclassical economics, neoclassical/keynesian synthesis, new economic conditions, new economics, new economy, new growth theory, paradigm, political economy, post-keynesian economics, production, regional economics, scarcity, statistical correlation, theory, unlimited wants and needs.

Questions

- 1 Can human society exist without a material life? Without an economy?
- 2 Why it is important for everyone to understand economics?
- 3 What is the economic way of thinking?
- 4 Tell about neoclassical assumption of “economic man”
- 5 Demonstrate how modern commentators understand the term “new economy”.
- 6 Explain why economics is called the science of choices?
- 7 Develop an opposing view to Keynesians paradigm.
- 8 Tell about Post-Keynesian economics.
- 9 Explain the features of behavioural and experimental economics.
- 10 Describe the major directions of the new economics contributed to the understanding of new economy.
- 11 Is there general definition of economics in different

economic paradigm? If so, which one?

12 Present the economics as a way of thinking that involves the application of economic principles to problems.

13 Should economics try to imitate the approach taken in physics and astronomy?

14 Why are actual experiments usually stronger methods of evaluating hypotheses than statistical methods?

15 In what sense is economics an evolutionary social science?

Теми курсових робіт вільного вибору

- 1 Ретроспективний аналіз сучасних напрямків економічної теорії.
- 2 Економічна наука в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку.
- 3 Порівняльний аналіз неокласичного та інституціонально-соціологічного напрямків сучасної економічної теорії.
- 4 Кейнсіанство і сучасний монетаризм: Пошук шляхів взаємодії.
- 5 Еволюція поглядів на предмет економічної теорії.
- 6 Роль економічних законів (принципів, закономірностей) у дослідженні економічних процесів та їх зв'язок з економічною політикою.

Список рекомендованої літератури

1. Базелер У., Сабов З., Хайнрих Й., Кох В. Основы экономической теории: принципы, проблемы, политика. Германский опыт и российский путь. – СПб.: Питер, 2000. - Гл.1.
2. Башнянін П., Лазур В., Медведєв В. Політична економія: Підручник для студентів вузів. – К.: Ніка-Центр, 2000.- Т. 1.
3. Борисов Е. Экономическая теория. – М.: Юрист, 1997. – Гл.2.
4. Бутук А. И. Экономическая теория: Учеб. пособ. – 2 –

- изд., перераб. и доп. – К.: Вікар, 2003. Введение.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: В кн. Антология экономической классики. - М., 1992. – Т. 2.
  6. Крупка М., Островерх П., Реверчук С. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Атіка, 2001.- Т. 1.
  7. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. - М.: Республика, 1993. – Т. 1. – Гл. 1.
  8. Мочерний С. Політична економія: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – Тема 1.
  9. Основи економічних знань: Навч. посібник. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – 2- ге вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 2002. – Розділ 1.
  10. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Відп.ред. Г.Н. Климко – К.: Знання- Прес, 2002. – Розділ 1.
  10. Основи економічної теорії: Підручник / Чухно А.А, Єщенко П.С., Климко Г.Н. та ін. – К.: Вища школа, 2001.- Розділ 19, 20.
  11. Політекономія: Підручник/За загальною редакцією Ю. В. Ніколенка. – Київ: ЦУЛ, 2003. – Гл.1.
  12. Самуельсон П. Економіка . – Львів: Світ, 1993. – Гл.1.
  13. Лукінов І. Економічна наука і освіта в національних інтересах держави// Економіка України. – 1999. - №11.
  14. Крапивний І.В. The Bases of Economic Theory: Конспект лекцій з курсу “Основи економічної теорії” для іноземних студентів 1-го курсу медичного факультету. Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2004. Chapter 1,9.
  15. Wilson J.Holton, Clark J.R. Economics.- Cincinnati, 1997. – Chapter 1.
  16. Web Encyclopedia/http://www.encyclopedia4u.com/
  17. Web Encyclopedia /http://www.nation master.com/

encyclopedia/

18. Крапувнуу І. From Marxism to New “Religion”?//Научно-техническая конференция преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента: Тезисы докладов. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2003.
19. Крапувнуу І., Lytvynenko O., Mishenina I., Olexienko O. Integrating the Complexity Vision into Mathematical Economics//Научно-техническая конференции преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента: Тезисы докладов. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2003.

ТЕМА 2 КОНЦЕПЦІЇ І МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Зміст теми

Цивілізаційна структура сучасного світу.
Сутність і чинники економічного розвитку.
Моделі економічного розвитку.
Економічна модель України.

Питання економічного розвитку завжди посідали чільне місце в системі світових цивілізацій. Особливого значення ця проблематика набувала в умовах вичерпання ресурсів тієї чи іншої моделі господарського розвитку на переломних етапах еволюції людського суспільства. Особливості економічного розвитку наприкінці ХХ - початку ХХІ століть полягають у цивілізаційному характері проблем, що постали перед людством, у всеохоплюючих, планетарного масштабу завданнях, які зумовлюють необхідність об'єднання, кооперації зусиль світового співтовариства для забезпечення врівноваженого, збалансованого господарського розвитку.

З даної теми важливо зрозуміти суть економічного розвитку, еволюцію розвитку суспільства з точки зору зміни продуктивних сил та економічних відносин у різних соціально-економічних формаціях і цивілізаціях. Необхідно знати особливості сучасного етапу світового розвитку, який характеризується тенденціями утвердження постіндустріального суспільства, рухом до інформаційного суспільства, а в розвинутих країнах – до суспільства знань.

У нових для України умовах переходу до постіндустріального суспільства, які закладають основи невідомого поки що нам майбутнього, необхідно знати основні концепції економічного розвитку та досвід відповідних перетворень у промислово розвинутих країнах.

При цьому необхідно звернути увагу на кінцеву мету перетворень, що покладена в основу тієї чи іншої моделі економічного розвитку. На сьогодні більшість країн світу розглядає за таку мету зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Зрозуміло, що визначальною метою будь-якого суспільства є підвищення добробуту нації. Але від декларацій побудови справедливого суспільства соціальної рівності і загального добробуту до утвердження цих цінностей в реальному житті лежить довгий і важкий шлях наполегливої праці. Визначення мети суспільних перетворень і вибір тієї чи іншої моделі економічного розвитку при цьому є необхідною умовою досягнення суспільних цілей шляхом ефективного розвитку національної економіки.

Тому, перш ніж говорити про конкретні напрямки перетворень у перехідній економіці України (про це мова буде йти в наступній темі), необхідно визначитися з моделлю її економічного розвитку в контексті поступу сучасної цивілізації.

Основні поняття і терміни

Аграрна цивілізація, глобалізація, економіка знань, економіка мереж, економічні (виробничі) відносини, епоха варварства, епоха дикості, індустріальна цивілізація, інформаційна економіка, інноваційна модель розвитку, інституціональні перетворення, інформаційне суспільство, капіталізм, комунізм, конкурентоспроможність національної економіки, моделі економічного розвитку, первісна община, постіндустріальна цивілізація, продуктивні сили, рабовласництво, соціалізм, спосіб виробництва, стадії конкурентоспроможності економіки, сталий розвиток, суспільство знань, суспільно-економічна формація, теорії промислових кластерів, феодалізм,

цивілізація.

Питання модульного контролю

- 1 Дайте визначення цивілізації та охарактеризуйте основні цивілізаційні парадигми.
- 2 Покажіть основну відмінність між формаційним та цивілізаційним підходами періодизації суспільного розвитку.
- 3 У чому особливість постіндустріального суспільства.
- 4 Покажіть неоднозначність трактувань глобальних процесів в сучасній економічній літературі.
- 5 Дайте характеристику інформаційного суспільства.
- 6 Покажіть особливості суспільства знань.
- 7 Охарактеризуйте основні чинники економічного розвитку.
- 8 Якими тенденціями характеризується світовий економічний розвиток в сучасних умовах.
- 9 Розкрийте основні принципи нової теоретичної парадигми.
- 10 Назвіть визначальні ознаки моделей економічного розвитку.
- 11 Покажіть взаємозв'язок моделі структурних трансформацій з цивілізаційним підходом.
- 12 Охарактеризуйте модель зовнішньої залежності.
- 13 Покажіть особливості сучасної неокласичної моделі вільного ринку.
- 14 У чому основна причина появи нової теорії зростання (ендогенного зростання)
- 15 Охарактеризуйте концепцію сталого розвитку.
- 16 Назвіть визначальні ознаки концепції стадій національної конкуренції.
- 17 Охарактеризуйте концепції промислових кластерів та покажіть їх зв'язок з економічним розвитком.
- 18 Покажіть основні принципи побудови економічної моделі України та її основні складові.

Матеріал для поглибленого вивчення проблем

Introduced terms

Agrarian civilization, capitalism, catching-up models, civilization, communism, competitiveness, economic formation of society, economic (production) relations, feudality, globalisation, human development, industrial society, industrial clusters theories, information economy, information society, innovation economy, institutions, institutional transformations, knowledge society, knowledge based economy, material foundations of history, mode of production, models of economic development, national competitive advantage, national economy competitiveness, networks economy, postindustrial society, pre-capitalist economic formations, primitive formation, productive forces, slavery formation, stages of economy competitiveness, socialism, sustainable development.

Questions

- 1 Define the term “economic development”.
- 2 Describe the factors of economic development.
- 3 What is the difference between economic development and economic growth?
- 4 Who was the author of “the material foundations of history”?
- 5 Tell about formation and civilization approaches of economic development.
- 6 Show the meaning of national competitive advantage as a powerful modern paradigm.
- 7 Describe the general principles of knowledge society.
- 8 Show the interrelations between knowledge and information societies.
- 9 Why is it important to know different concepts of economic development?
- 10 Characterise the human development theory.

- 11 Show the major models of economic development.
- 12 Define the note “sustainable development”.
- 13 Explain the features of industrial clusters theories.
- 14 Tell about new development strategies of underdeveloped countries.
- 15 Characterise the major theories of industrial clusters.
- 16 Describe the policy-making in the old and new paradigm.
- 17 Tell about model of economic development of Ukraine.
- 18 What are the major trends in innovation process under globalisation? Show a new theoretical rationale for innovation policy of Ukraine.

Теми курсових робіт вільного вибору

- 1 Сутність і чинники економічного розвитку.
- 2 Інформаційне суспільство та інформаційна економіка: сутність і формування
- 3 Модель сталого розвитку економіки.
- 4 Концепція “стадій розвитку конкуренції” Портера.
- 5 Конкурентоспроможність економіки та чинники її зростання.
- 6 Економічна модель України (цивілізаційний підхід).

Список рекомендованої літератури

1. Башнянін П., Лазур В., Медведєв В. Політична економія: Підручник для студентів вузів. – К.: Ніка-Центр, 2000.- Т. 4, 5, 18.
2. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань//Економіка України, 2004. - № 4.
3. Гальчинський А., Єщенко П., Палкін Ю. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Вища школа, 1999.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Відп. ред. С.В. Мочерний.- К.: Академія 2000-2002.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. – К.: Знання-Прес,

- 2003.
6. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя).- К.: Книга, 1997.- Розд. 2.
  7. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 томах. - М.: Инфра-М, 2000. – Т.1, гл.19.
  8. Мельник Л. Информационная экономика. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – Гл. 3. 9.
  9. Мельник Л. Фундаментальные основы развития. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003.- Гл.1.
  10. Основи економічної теорії: Підручник/ А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін. – К.: Вища школа, 2001.- Розд. 19, 20.
  11. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Відп. ред. Г.Н. Климко. – К.: Знання-Прес, 2002.
  12. Паваловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). – К.: Техніка, 2001.- Розд.2.2., 2.6., 4.1.
  13. Портер М. Международная конкуренция Пер. с англ./Под ред. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993.- Гл.10.
  14. Філіпенко А. Економічний розвиток сучасної цивілізації: Навчальний посібник. – К.: Товариство “Знання”, 2000.- Розділ 1, 4, 5.
  14. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ А. С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002.- Розділ 1, гл.2, 4.
  15. Крапивний І., Нілова Н. Конкурентоспроможність економіки та чинники її зростання//Вісник СумДУ. Серія Економіка. - Суми: Вид-во СумДУ, 2004.
  16. Крапивний І., Світайло Н., Петрушенко Ю. Роль держави в утвердженні інноваційної моделі розвитку

- економіки України // Управління в державі III тисячоліття. Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції.- Львів: ЛВЦНТІ, 2003.
17. Любимов Л., Яровая С. Механизм общественного саморазвития: цивилизационный подход (на примере США)//Мировая экономика и международные отношения. – 1993. - №2.
  18. Поздняков Э. Формационный и цивилизационный подходы//Мировая экономика и международные отношения. – 1990. - №5. – С.49-60.
  19. Крапивний І.В. The Bases of Economic Theory: Конспект лекцій з курсу “Основи економічної теорії” для іноземних студентів 1-го курсу медичного факультету. Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2004. Ch.2,11.
  20. Bergman E., Feser E. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Application //www.rri.wvu.edu/WebBook/ Bergman -Feser/chapter2.htm/.
  20. Wilson J.Holton , Clark J.R. Economics.- Cincinnati, 1997. – Chapter 22.
  21. Web Encyclopedia/http://www.encyclopedia4u.com/.
  22. Web Encyclopedia /http://www.nation master.com /encyclopedia/.
  23. Крапувнуу І. Institutional Resources in New Paradigm//Соціально-економічні проблеми перехідної економіки. Політичні, економічні та психологічні виміри перехідного суспільства. Збірник матеріалів Другої Всеукраїнської наукової конференції, 24-26 листопада 2003 р. – Суми: СумДУ, 2004.

ТЕМА 3 ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕРЕХІДНИХ ЕКОНОМІК

Зміст теми

Економічна система. Типи економічних систем.

Перехідні економічні системи: зміст і основні риси.

Концепції переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки.

Особливості реалізації перехідних завдань в Україні.

Знайомство з проблемами попередньої теми дозволяє перейти до аналізу іншого аспекту теорії економічного розвитку суспільства – його економічної системи. В економічній літературі існують різні підходи до визначення економічної системи. Студенти повинні знати ці підходи, розуміти основні структурні елементи та принципи функціонування економічних систем, а також класифікацію відповідних економічних систем.

Виходячи з принципів загальної теорії систем, автори цього видання пропонують підхід, що базується на інституціональній структурі суспільства як головному елементі аналізу економічних систем. Тому перш за все необхідно зрозуміти загальні принципи функціонування систем. Наступним логічним кроком повинно стати визначення поняття “суспільні інститути” та розгляд їх структури. Потім необхідно провести структурування економічних інститутів - процес, який повинен охопити як їх класифікацію, так і підпорядкованість та взаємодію. Завершуючи вивчення першого питання, необхідно застосувати розглянуті підходи до визначення і аналізу існуючих типів економічних систем.

Розглядаючи наступне питання, необхідно мати на увазі, що перехідні економічні системи – це особливий стан

еволюційного процесу суспільного розвитку, період переходу економічної системи від однієї до іншої стадії розвитку. Охарактеризувавши перехідні економіки за аспектами формаційного і цивілізаційного процесів, бажано поєднати ці процеси, і використавши критерії запропонованого авторами підходу (“інституціональної структури суспільства”), розглянути сучасні перехідні економічні системи. При цьому особливу увагу треба звернути на процес зміни домінуючої ролі одних економічних інститутів іншими.

Аналізуючи головні концепції трансформації командної економіки в ринкову, необхідно охарактеризувати їх головні риси, а також показати переваги і недоліки кожної з концепцій.

Завершивши вивчення проблем даної теми, і використавши основні складові економічної моделі України (Тема 2), необхідно розглянути напрямки формування інституціональних та економічних умов утвердження соціально-орієнтованої ринкової економіки, особливості та основні завдання перехідного процесу в умовах зростання глобальної конкуренції, формування економіки знань та інформатизації суспільства.

Основні поняття і терміни

Адміністративно-командна система, види власності, власність, глобалізація, демонополізація, економічна система, закономірності трансформаційних перетворень, змішана економіка, інституціональні перетворення, інформаційне суспільство, конкурентоспроможність на основі багатства, конкурентоспроможність на основі інвестицій, конкурентоспроможність на основі інновацій, конкурентоспроможність на основі факторів виробництва, конкурентоспроможність національної економіки, корпоратизація, міжнародна конкуренція, перехідна

економіка, приватизація, ринкова економіка, роздержавлення, соціально-орієнтована ринкова економіка, традиційна економіка, трансформаційна економіка, трансформаційні концепції, форми власності, центральні (фундаментальні) економічні проблеми, “чистий” капіталізм.

Питання модульного контролю

- 1 Дайте визначення економічній системі.
- 2 Перелічіть головні теоретичні підходи до визначення економічних систем та коротко охарактеризуйте їх.
- 3 Дайте визначення економічним інститутам та покажіть їх роль у розвитку суспільства.
- 4 Назвіть та коротко охарактеризуйте типи економічних систем в залежності від механізму координації економічної діяльності.
- 5 Назвіть основні відмінності ринкової економіки від адміністративно-командної.
- 6 Назвіть центральні (фундаментальні) економічні проблеми та покажіть, як вони вирішуються в різних економічних системах.
- 7 Назвіть характерні риси змішаної ринкової системи.
- 8 Назвіть основні економічні інститути – спільні (подібні) для всіх типів економічних систем.
- 9 Охарактеризуйте структуру відносин власності, що існує в країнах з розвинутою ринковою економікою.
- 10 Розкрийте специфіку інтелектуальної власності та її значення в сучасних умовах.
- 11 У чому полягає відмінність між економічними системами, в яких існують одні й ті самі економічні інститути.
- 12 Розкрийте зміст та характерні риси перехідної економіки.
- 13 Назвіть формаційні та цивілізаційні перехідні

- економічні системи.
- 14 Як Ви розумієте процес поєднання формаційного і цивілізаційного аспектів при аналізі перехідних економік.
  - 15 Покажіть зміни, яких зазнають економічні інститути в перехідних економічних системах.
  - 16 Охарактеризуйте концепції переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки.
  - 17 Перелічіть головні завдання перехідного періоду до соціально-орієнтованої ринкової системи.
  - 18 Покажіть особливості реалізації трансформаційних завдань в Україні.
  - 19 Проаналізуйте здобутки та соціальні й економічні витрати, пов'язані з переходом України до ринку.
  - 20 Назвіть основні інституціональні зміни трансформаційної економіки України.
  - 21 Покажіть основні напрямки реалізації інформаційної стратегії України.

Матеріал для поглибленого вивчення проблем

Introduced terms

Adjustment mechanism, basic economic problems, collective property, command economy, corporatisation, criteria of economic system evaluating, economic institutions, economic system, firms, government, government regulation mechanism, households, human behaviour, incentives, institutions, institutional transformations, institutionalised behaviour, intellectual property, market economy, market mechanism, material foundations of history, mixed economy, mode of production, national competitive advantage, private property, privatisation, productive forces, production relations, property, property rights, resources allocation, social goals, social institutions, social market economy, state, state property, traditional economy, transition economy, types of economic

systems, well-defined property rights,

Questions

- 1 Define the note “economic system”.
- 2 Tell about the theory of “material foundation of history”.
- 3 Review the concepts presented traditional understanding of economic systems.
- 4 Explain the difference between the institutes and institutions.
- 5 Show the relationship between economic institutions and economic issues.
- 6 Show the relationship between economic institutions and human behaviour.
- 7 Define and provide examples of social goals as the criteria used for evaluating an economic system.
- 8 Compare the four basic types of economic systems.
- 9 How is resources allocation determined in market and command economies?
- 10 Is there an adjustment mechanism in market economy? If so, tell why.
- 11 Describe how incentives influence people’s behaviour in both market and command economies.
- 12 What are the advantage and disadvantage of the resource allocation in market and command systems?
- 13 How do command and market economies answer the basic economic problems?
- 14 Describe the main features of mixed economy
- 15 Describe the characteristics of well-defined property rights.
- 16 Analyse the effect of property rights on the allocation of resources.
- 17 Define the note “transition economy”.
- 18 Provide examples of market transformations in Ukraine.
- 19 Combining the formation and civilisation approaches classify the major principles of national economic model of Ukraine.

Теми курсових робіт вільного вибору

- 1 Сутність та роль структури економічних інститутів в формуванні і розвитку соціально-економічних систем.
- 2 Роль інформаційної компоненти в формуванні і розвитку соціально-економічних систем.
- 3 Перехідні економічні системи: зміст і основні риси.
- 4 Основні завдання перехідного процесу в контексті формацийного і цивілізаційного підходів.
- 5 Інтелектуальна власність: сутність та її роль в умовах сучасної економіки.
- 6 Особливості реалізації перехідних завдань в Україні.

Список рекомендованої літератури

1. Базелер У., Сабов З., Хайнрих Й., Кох В. Основы экономической теории: принципы, проблемы, политика. Германский опыт и российский путь. – СПб.: Питер, 2000. - Гл.2.
2. Башнянін П., Лазур В., Медведєв В. Політична економія: Підручник для студентів вузів. – К.: Ніка-Центр, 2000.- Т. 3.
3. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань//Економіка України, 2004. - № 5.
4. Гальчинський А., Єщенко П., Палкін Ю. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Вища школа, 1999.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах/ Відп. ред. С.В. Мочерний.- К.: Академія 2000-2002.
6. Економічна теорія: Політекономія: Підручник/ За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. – К.: Знання-Прес, 2003.
7. Крупка М., Островерх П., Реверчук С. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Атіка, 2001.- Т. 3.
8. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя).- К.: Книга, 1997.- Розд 2, 3.
9. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы,

- проблеми и политика: В 2 томах. - М.: Инфра-М, 2000. – Т.1, гл.4,5; Т.2, гл.40.
15. Мельник Л. Информационная экономика. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – Гл. 2.
  10. Мочерний С. Політична економія: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – Тема 3,4.
  11. Ніколенко Ю. Політекономія: Підручник. – ЦУЛ, 2003.- Гл.3, 4.
  12. Основи економічної теорії: Підручник/ А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін. – К.: Вища школа, 2001.- Розд. 3.
  13. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Під. ред. Г. Н. Климко. 4 – те вид., перероб. і доп. – К.: Знання – Прес, 2002. – Розд.5.
  14. Паваловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). – К.: Техніка, 2001.- Розд.2.5., 3.1., 4.5., 6.1.
  15. Політекономія: Підручник/За загальною редакцією Ю. В. Ніколенка. – Київ: ЦУЛ, 2003. – Гл. 4.
  16. Портер М. Международная конкуренция Пер. с англ./Под ред. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993.- Гл. 2.
  17. Філіпенко А. Економічний розвиток сучасної цивілізації: Навчальний посібник. – К.: Товариство “Знання”, 2000.- Розд. 8, 9.
  18. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002.- Розд. 1, Гл.1, 3.
  20. Крапивний І., Нілова Н. Конкурентоспроможність економіки та чинники її зростання//Вісник СумДУ. Серія Економіка. – Суми: Вид-во СумДУ, 2004. – № 2.
  21. Крапивний І.В. The Bases of Economic Theory: Конспект лекцій з курсу “Основи економічної теорії” для

- іноземних студентів 1-го курсу медичного факультету.
Суми: Видавництво Сумського державного
університету, 2004. Chapter 2,10.
22. Wilson J.Holton , Clark J.R. Economics.- Cincinnati, 1997.
– Chapter 9, Section 3.
  23. Web Encyclopedia/<http://www.encyclopedia4u.com/>.
  24. Web Encyclopedia /[http://www.nation
master.com/ecyclopedia/](http://www.nationmaster.com/ecyclopedia/).

ТЕМА 4 СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Зміст теми

Загальна характеристика господарської діяльності.

Сутність і структура суспільного виробництва.

Основні фактори (ресурси) суспільного виробництва та їх взаємозв'язок.

Ефективність виробництва, її сутність та соціально-економічні показники.

Характеризуючи господарську діяльність, необхідно показати її як взаємодію процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання. Ця взаємодія чи кругообіг товарів і послуг, що отримав назву суспільного відтворення, тісно пов'язана з проблемами економічного розвитку і функціонуванням економічних систем. Щоб зрозуміти зв'язок останніх з проблемами даної теми, необхідно, по-перше, розглянути процес еволюції суспільного відтворення, по-друге, зрозуміти, яку роль виконує виробництво в процесі суспільного відтворення, і, по-третє, розглянути суспільний механізм мотивації економічної активності.

У другому питанні розглядаються сутність і структуру суспільного виробництва. Необхідно також розглянути наступні проблеми: чим відрізняються матеріальне і нематеріальне виробництво; роль сфери послуг у сучасному виробництві; інформаційні послуги та їх роль; виробництва, що базуються на інтенсивному використанні знань.

Наступним кроком повинно стати ознайомлення з елементами виробництва. Важливо зрозуміти ці основні фактори (ресурси) суспільного виробництва та їх взаємозв'язок. Особливу увагу необхідно звернути на

ресурси, роль яких зростає в умовах сучасного суспільства: інформаційні ресурси та знання як головний фактор розвитку сучасного виробництва.

Вивчення останнього питання необхідно почати з головної проблеми сучасного суспільства - обмеженості економічних ресурсів. Потім необхідно показати можливі шляхи вирішення проблеми обмеженості ресурсів, в тому числі використання у виробництві економічно ефективних знань. Використайте криву виробничих можливостей та покажіть, як проблема обмеженості ресурсів вирішується в різних економічних системах на різних етапах їх розвитку.

Завершити тему необхідно розглядом фундаментальних проблем господарської діяльності в різних економічних системах, а також ознайомленням з конкретними показниками ефективності суспільного виробництва.

Основні поняття і терміни

Відтворення особистого фактору, виробництво, виробнича інфраструктура, виробниче відтворення, ефективність суспільного виробництва, засоби виробництва, засоби праці, земля, капітал, комерційна діяльність, крива виробничих можливостей, людський капітал, матеріальне і нематеріальне виробництво, обмін, основне виробництво, оптимальний та ефективний розподіл обмежених виробничих ресурсів, особистий та речовий фактори суспільного виробництва, праця, підприємництво, предмети праці, промислові кластери, робоча сила, розподіл, соціальна інфраструктура, споживання, спосіб виробництва, суспільне відтворення.

Питання модульного контролю

- 1 Що таке суспільне відтворення? Охарактеризуйте його основні фази.
- 2 Чим відрізняється просте відтворення від розширеного?

- 3 Що ви розумієте під виробництвом ? Розкрийте значення суспільного виробництва у житті людини.
- 4 Дайте визначення суспільним потребам та наведіть їх класифікацію.
- 5 Покажіть взаємозв'язок потреб і інтересів та його роль у суспільному відтворенні.
- 6 Дайте характеристику механізму мотивації економічної активності
- 7 Покажіть взаємозв'язок структури суспільних потреб і структури суспільного виробництва.
- 8 Охарактеризуйте структуру сучасного виробництва.
- 9 Покажіть місце і роль сфери послуг у сучасному суспільстві.
- 10 Що Ви розумієте під факторами виробництва і виробничими ресурсами?
- 11 Дайте визначення робочій силі , предметам праці і засобам праці.
- 12 Дайте визначення землі та капіталу. Покажіть особливості основного та оборотного капіталу.
- 13 Дайте визначення праці. Чим цей ресурс відрізняється від людського капіталу?
- 14 Покажіть особливості підприємництва.
- 15 Покажіть значення інформаційних ресурсів для розвитку виробництва.
- 16 Чому сьогодні знання називають головним економічним ресурсом? Класифікуйте знання за видами.
- 17 Що Ви розумієте під рідкісністю ресурсів?
- 18 Як Ви розумієте оптимальність та ефективність розподілу обмежених ресурсів? Покажіть варіанти розподілу обмежених ресурсів, використовуючи криву виробничих можливостей.
- 19 Як впливає використання в суспільному виробництві економічно ефективних знань на проблему обмеженості ресурсів?

20 Назвіть показники ефективності суспільного виробництва.

Матеріал для поглибленого вивчення проблем

Introduced terms

Capital, capitalism, codified knowledge, command, consumption, distribution, earth, economic activity, economic activity mechanism, economic efficiency, economic incentive, economic resources, entrepreneurs, exchange, expanded reproduction, factors of production, incentive, industrial clusters, information, interests, Internet, knowledge, knowledge intensive services, labour, labour force, market system, material life, material production, means of production, nonmaterial production, operative motive, production possibilities curve, productive resource, simple reproduction, services, social production, social reproduction, tacit knowledge, tradition, wants.

Questions

- 1 What is the human wants?
- 2 Define the notion “economic incentives”.
- 3 Describe the how incentives influence people’s economic behaviour.
- 4 Analyse the process of social reproduction.
- 5 Show the difference between simple and expanded reproduction.
- 6 Define the notion “social production”.
- 7 Analyse the structure of modern production.
- 8 Characterize the knowledge intensive services.
- 9 What are the productive resources?
- 10 Define and provide examples of major factors of production.
- 11 Define and provide examples of natural, human and capital resources.

- 12 Evaluate the meaning of information resources for national production growth.
- 13 Tell about knowledge as a major resource of modern production.
- 14 Explain the difference between tacit and codified knowledge.
- 15 Focus on the theoretical and practical application of Internet in the national and global economy.
- 16 Why does scarcity occur in a society?
- 17 Examine and solve a hypothetical problem of resource allocation using production possibilities curve.
- 18 Demonstrate how the efficiency principles can be used to solve scarcity problem from an economic perspective.
- 19 What is the role of knowledge intensive services in the modern information society?

Теми курсових робіт вільного вибору

- 1 Структура сучасного виробництва. Місце і роль сфери послуг.
- 2 Порівняльний аналіз марксистського і неокласичного трактування ресурсів (факторів виробництва).
- 3 Інтелектуальний капітал: сутність та значення в сучасному виробництві.
- 4 Підприємництво як фактор виробництва
- 5 Знання як головний економічний ресурс сучасного виробництва.
- 6 Економічно ефективні знання: сутність і роль в подоланні проблеми обмеженості ресурсів.

Список рекомендованої літератури

1. Базелер У., Сабов З., Хайнрих Й., Кох В. Основы экономической теории: принципы, проблемы, политика. Германский опыт и российский путь. – СПб.: Изд – во «Питер», 2000. – Гл.5.

2. Башнянін П., Лазур В., Медведєв В. Політична економія: Підручник для студентів вузів. – К.: Ніка-Центр, 2000.- Т. 2
3. Бутук А. И. Экономическая теория: Учеб. пособ. – 2 –е изд., перераб. и доп. – К.: Вікар, 2003. – Гл. 1.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах/ Відп. ред. С.В. Мочерний.- К.: Академія 2000-2002.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник/ За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. – К.: Знання-Прес, 2003.
6. Крупка М., Островерх П., Реверчук С. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Атіка, 2001.- Т.
7. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 томах. - М.: Республика, 1993. – Т. 1. – Гл. 1.
8. Мельник Л. Информационная экономика. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – Гл. 6.
9. Мочерний С. Політична економія: Навч. посіб.. – К.: Знання-Прес, 2002. – Тема 2.
10. Новая индустриальная волна на Западе. Антология/Под ред. В.Л.Иноземцева. М.: Academia, 1999. – С. 70-100.
11. Основи економічних знань: Навч. посібник / А. С. Гальчинський,
12. П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – 2 – ге вид., перероб. і доповн. – К.: Вища шк., 2002. – Розд. 4.
13. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Під. ред. Г. Н. Клишко. 4 – те вид., перероб. і доп. – К.: Знання – Прес, 2002. – Розд. 3.
14. Крапивний І., Нілова Н. Роль промислових кластерів в зростанні конкурентоспроможності економіки// Механізм регулювання економіки. // Суми: ИТД “Университетская книга, 2004. - № 2.
15. Крапивний І.В. The Bases of Economic Theory: Конспект лекцій з курсу “Основи економічної теорії” для іноземних студентів 1-го курсу медичного факультету.

Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2004. Chapter3,12.

16. Wilson J.Holton , Clark J.R., Economics.- Cincinnati, 1997. – Chapter 1.
17. Web Encyclopedia/<http://www.encyclopedia4u.com/>.
18. Web Encyclopedia /<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/>.